

які об'єктивно були закладені історією в етнокультурному розвитку та геополітичному становищі обох народів. Головною перешкодою на цьому шляху був, як відомо, російський імперіалізм як у царському, так і в радянському варіанті. Це питання є актуальним сьогодні, коли дві країни перебувають у досить складних відносинах, при яких досить важко досягти взаємного компромісу.

Ключові слова: українсько-російські міждержавні відносини, суверенітет, незалежність, державність, національна держава, автономія.

Резюме

Прокопенко И. П., Довгалиук В. С. Правовые аспекты украинско-российских отношений 1919–1922 гг. Потеря украинского суверенитета.

Статья посвящена исследованию правовых аспектов отношений между Украиной и Россией. Украинско-российские отношения относятся к судьбоносным факторам отечественной истории. Эти отношения отмечены неоднократным уничтожением украинской государственности, языка, культуры, часто перерастали в откровенную конфронтацию и даже вооруженную борьбу. Самым обидным в украинско-российских отношениях было то, что ни русские, ни украинцы до этого времени не смогли использовать для общего блага те блага, которые объективно были заложены историей в этнокультурном развитии и геополитическом положении обоих народов. Главным препятствием на этом пути был, как известно, российский империализм как в царском, так и в советском варианте. Этот вопрос является актуальным сегодня, когда две страны находятся в довольно сложных отношениях, при которых достаточно трудно достичь взаимного компромисса.

Ключевые слова: украинско-российские межгосударственные отношения, независимость, суверенитет, государственность, национальное государство, национальные интересы, автономия.

Summary

Prokopenko I., Dovgalyuk V. Legal aspects of Ukrainian-Russian relations 1919–1922 years. Loss of Ukrainian sovereignty.

The article is devoted research of legal aspects of relations between Ukraine and Russia. Ukrainian-Russian relations are crucial factors of Russian history. These relations are marked by repeated destruction of the Ukrainian statehood, language, culture, often degenerating into outright confrontation and even armed struggle. Most offensive in Ukrainian-Russian relations was the fact that neither the Russians nor the Ukrainians before this time are unable to use for the common good the benefits were objectively inherent in ethno-cultural history of development and geopolitical situation of both Nations. The main obstacle on this way was, as you know, Russian imperialism both in tsarist and Soviet version. This question is quite relevant for today, when the two countries are quite complex relations in which it is difficult to reach mutual compromise.

Key words: Ukrainian-Russian interstate relations, sovereignty, independents, statehood, national state, autonomy.

УДК 340.1

О. Я. КОВАЛЬ

*Оксана Ярославівна Коваль, асистент кафедри
Чернівецького юридичного інституту Національного
університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВОВІ ФОРМИ ЛЕГІТИМАЦІЇ ВЛАДИ

У сучасній теорії держави та права принцип легітимності влади полягає в забезпеченні добровільної згоди громадян підкорюватися її рішенням і визнавати за владою право на застосування примусу. Визнання правомірності вимог влади як громадянами, так і міжнародною спільнотою в цілому можливо тільки в тому випадку, якщо влада дотримується ідеалів демократії, у своїй діяльності керується принципом поваги до цінностей, традицій права. І в силу цієї обставини легітимність можна вважати найважливішою ознакою демократичної влади¹.

Процес досягнення і зміцнення довіри (визнання) до державної влади з боку населення включає безліч різних форм: правову, політичну, ідеологічну, соціальну, економічну, морально-етичну тощо. Легітимация державної влади являє собою багатогранний і безперервний процес, в якому кожна з форм легітимациі, з одного боку, тісно пов'язана з іншими, а з іншого, – зміна їх пріоритетності та важливості визначає динаміку цього процесу.

Слід вказати на ту обставину, що не можна говорити про правову або політичну легітимацию в сучасному суспільстві в чистому вигляді, оскільки на практиці вони в такому вигляді не представлені. Правова легітимация немислима без політичної, відповідно, якщо політична легітимация не здійснюється, то й правової легітимациі бути не може.

Проблематика легітимності влади є предметом наукового доробку Є. К. Бистрицького, О. Ю. Висоцького, В. В. Волонця, К. Ю. Вороніної, С. В. Гладія, К. О. Гольцман, О. Ю. Дашівської, Н. О. Драсеневича, Ю. І. Каложної, В. Б. Ковальчука, О. Ю. Кудрявцева, Т. В. Кузьменко, А. Б. Міщенко, П. Г. Манджолі, В. І. Невідомового, М. І. Неліпи, В. О. Нечипоренка, М. В. Ніколко, П. М. Олещука, С. В. Оліфренко, І. В. Рибак,

П. Н. Розанвалон, С. В. Рябова, Т. В. Сивак, Л. А. Спиники, І. В. Толстова, М. Г. Тура, В. І. Чубасьського, Х. М. Хвойницької, Є. Г. Цокура, О. М. Шульги, В. Б. Фадєєва, Є. П. Юрійчука та інших вчених.

Мета статті – виділити та розкрити основні правові форми легітимності влади.

Легітимація є наслідком динамічних процесів, що відбуваються в суспільстві й державі. У силу цього змінюються завдання, що стоять перед державною владою, тому правова легітимація державної влади – це ініційований державною владою процес. Неправові форми постійно діють, забезпечуючи повсякденну легітимацію, а правові форми легітимації вводяться в дію в певних ситуаціях, коли в цьому виникає необхідність. Тут слід вказати на те, що правові форми легітимації державної влади ми розглядаємо в вузькому сенсі, як юридичні форми, інакше неможливо буде розмежувати правові та неправові форми легітимації державної влади.

Якщо говорити про форми юридичної репрезентації принципу легітимності влади, то слід звернути увагу на те, що забезпечується правом. Це є важливим, оскільки в сучасному суспільстві саме правові форми легітимації державної влади все частіше стають затребуваними.

Слід виділити дві основні правові форми легітимації влади: опосередковані (створення умови для легітимації державної влади) та безпосередні (діяльність влади безпосередньо спрямована на її легітимацію).

До опосередкованих форм належить економічна спрямованість на соціальну сферу. Так, наприклад, економічне закріплення системи соціально-економічних прав, встановлення мінімального розміру оплати праці, все це, по суті, є системою правових засобів, що забезпечують первинну довіру до державної влади. Ці засоби формальні й можуть бути не настільки істотними для формування стійкої довіри, проте роль права в цьому процесі очевидна. Крім того, до опосередкованих форм належить культурно-масова пропаганда. Пропагуючи, уряд переконує населення в їх корисності, він показує своє значення, зазначає свій внесок. Політика легітимації влади як набуття визнання довіри проводиться державою через систему соціалізації особистості, сфери виховання, освіти, культури.

На думку О. І. Клименка, «правова свідомість як форма суспільної свідомості суттєво впливає на державну політику, є сферою легітимації політичних рішень. Правові ідеї рівності, порядку, відповідальності, справедливості впливають в ідеологічному аспекті на процес здійснення влади», тобто мають безпосередній легітимізуючий вплив.

Без цього впливу правових ідей неможливе ідеологічне обґрунтування існування владних відносин і єдиного суспільства в цілому. «Сутність ідеології полягає в поясненні існуючого соціального порядку і, в разі необхідності, в обґрунтуванні права держави на його зміну. Вона визначає методи і форми ідеологічного впливу держави на суспільну свідомість»². Тому до безпосередніх форм віднесено правову ідеологію – закріплення ідей довіри до влади.

Правова форма здійснення ідеологічної функції держави включає в себе правотворчість і правозастосування. Правотворчість – це прийняття нормативних правових актів, що містять ідеологічні установки і цінності. Правозастосування полягає в реалізації державним апаратом правових норм відповідно до цих ідеологічних установок. Звідси можна зробити висновок, що легітимація державної влади як процес являє собою адаптацію державної ідеології в свідомості громадян. Державна влада при цьому докладає найменше зусиль для здобуття свого визнання, адже чим простіший канал трансляції ідей, тим ефективніший результат, який у підсумку заміщує легітимацію.

Однак основним компонентом легітимації державної влади є саме право. «Державу можна назвати правовою тільки тоді, коли легітимація державної влади постає саме в правових формах. За характером легітимації можна розглядати, яка свідомість властива населенню»³.

Домінування правових форм легітимації влади над неправовими характеризує стан легітимації державної влади, оскільки їх значимість у сучасному суспільстві зростає.

Це відбувається через те, що неправові форми стали більш «невидимими» і є засобом для маніпулювання. Роль правових форм легітимації влади в Україні в останні роки зростає. Правові форми легітимації державної влади спрямовані на закріплення та оформлення процесу легітимності. Тут слід говорити про надання юридичної форми неправовим компонентам легітимації, причому не як того, що супроводжує, а як те, що органічно випливає з неюридичних практик. Так, наприклад, у ст. 5 Конституції України закріплено: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування»⁴. Право в цьому випадку виступає не як прямий легітимаційний засіб, а додає стійкість всьому комплексу легітимаційній системі, тому правові форми легітимації державної влади часто виникають на рівні неправових форм.

Відповідно легітимація державної влади як політичний процес взагалі і зокрема в своїх правових формах – це досягнення легітимності за допомогою права. Якщо діяльність державної влади відкрита і прозора для суспільства, легітимація відбувається автоматично. Слід говорити про цілеспрямований процес надання державної влади легітимаційного сенсу, який приводить до легітимності.

Варто зазначити про співвідношення де-юре і де-факто, спочатку закладеного в праві дуалізму, і про юридичну презумпцію та фікцію. Правові форми легітимації якраз і спрямовані на надання діям державної влади властивості офіційно визнаного, а, отже, формально очевидного. Прикладом цього є різні правові декларації неочевидних станів, наприклад, таких, як незалежність суду. Часті зміни законодавства відбуваються в розрізі з принципом правової стабільності і якраз свідчать про необхідність оперативно легітимізувати через правові форми безліч дій. Це також демонструє, що в сучасному суспільстві функція легітимації займає вагоме місце в системі регулювання суспільних відносин.

Тенденція розвитку сучасних держав така, що, крім функції регулювання суспільних відносин, право паралельно виконує легітимізуючу функцію. Чим більш законодавство ефективне, тим найменш затребувані правові форми легітимації державної влади, оскільки цю функцію заздалегідь несуть в собі норми права. Активізація правової легітимації державної влади відбувається тоді, коли законодавство не повною мірою виконує регулюючу функцію, доповнюючи існуючі норми права. Таке доповнення сприймається як розвиток законодавства, тоді як це є лише правовою формою легітимації державної влади. Слід сказати, що законотворчий процес можна розглядати в різних аспектах: з одного боку, він може сприяти легітимації державної влади, з іншого, – навпаки, сприяти делегітимації: «Він може бути спрямований на встановлення права, а може виконувати завдання політичного управління. Щодо законотворчості, то не можна говорити про таку ознаку легітимації, як взаємність. Якщо законодавець приймає закон, в якому виражена легітимізуюча складова, то він приймається суспільством, діє та сприяє зміцненню влади і виправданню її дій. Але в силу того, що найчастіше законодавець переслідує політичні інтереси, цієї легітимації може не відбуватися»⁵.

При цьому необхідно зазначити, що легітимація державної влади в правових формах сприяє правовому визнанню влади, правові форми при цьому є засобом досягнення цього стану. Законодавче обмеження державної влади – це визначення її діяльності та функціонування. Основна мета законодавчого обмеження як легітимації полягає в наданні сформованим межах діяльності державного апарату законної форми і забезпеченні передбачуваності діяльності представників державної влади.

Суспільство одночасно обмежує і, тим самим, визнає й легітимізує державну владу. І тут варто зазначити, що легітимація є обоюстороннім процесом тільки в демократичному суспільстві.

Важливим критерієм правової легітимності при цьому є оптимальність. А саме, оптимальний перелік функцій державного апарату надає правову форму легітимації. Але як тільки державний апарат застосовує засоби політичної легітимації, він відразу ж ототожнює себе з державою, потенційно має трансгресивну природу. Аналогічна ситуація спостерігається в сфері формування системи взаємної відповідальності державної влади і громадянина. Через невідповідальних державних службовців державна влада втрачає свою легітимність. Отже, створення однорідної загальної системи відповідальності – одна із найважливіших правових форм легітимації державної влади.

Відповідальність державної влади безпосередньо пов'язана з кінцевим результатом і повинна бути однорідною. Однак у сучасних державах найчастіше існує подвійна система відповідальності (система імунітетів і система привілеїв), тому питання про відповідальність державної влади постає як правове питання. Коли йдеться про відповідальність державної влади або її представників, можна говорити про передбачувану здатність відповідати не тільки за себе, а й за безліч людей. У конкретному вираженні – це відповідальність за наслідки діяльності тієї чи іншої посадової особи і її рішень.

Ще однією правовою формою легітимації державної влади є розвиток правової основи функціонування інституту громадянського суспільства і місцевого самоврядування. В умовах становлення громадянського суспільства сприйняття населенням державної влади як частини суспільної влади обумовлює формування відчуття причетності до даної влади через правові процедури як засобу її легітимації. О. В. Ткаченко пов'язує це з переходом від інтегральної форми здійснення влади, при якій використовується лише централізований контроль, що сприймається населенням як автономний атрибут суспільства, до інтеркурсивної, що передбачає поділ сфер контролю публічної влади, тобто рівноправну взаємодію громадянина і державної влади, активну позицію особистості в суспільстві як засобу легітимації⁶.

Громадянське суспільство розглядається як сфера свободи ідей та активності, в якій діють індивідуальні й колективні суб'єкти, які мають на меті реалізацію цілей та інтересів у сфері приватних і загальних інтересів. У цьому контексті легітимація державної влади ґрунтується на ідеї, що кожна вільна людина є самостійною одиницею соціальної дії, здатна на раціонально-моральне самовизначення. Це відображається в правових процедурах, наприклад, виконання обов'язків і користування правами, функціонування діяльності громадських об'єднань, забезпечення прав людини тощо.

Правовою формою легітимації державної влади також є компетенція як основа практики комплектування державних службовців та оцінки державної діяльності. Коли в суспільстві існує розуміння, що кадри державного апарату комплектуються на основі компетентності, то це додає державній владі додаткової легітимності. Процес легітимації державної влади слід розглядати у взаємозв'язку з процесом укомплектування державних службовців. Це відбувається через правові процедури і проявляється насамперед у процесі встановлення компетенції та конкурсного формування органів державної влади.

Іншою правовою формою легітимації державної влади в сучасному суспільстві є антикорупційна діяльність. Ця правова форма легітимації державної влади характеризує саме сучасну державу і саме через неї легітимізується. Корупція підриває довіру населення до органів державної влади, завдаючи непоправної шкоди її легітимності. Корупція знижує здатність органів державної влади приймати і реалізовувати суверенні рішення в сфері забезпечення правопорядку. Корупція, сформувавшись в економічній сфері, у процесі свого розвитку й відсутності ефективного суспільно-правового контролю швидко вкоренилася у сферу державного управління, деформуючи державу і правову систему. Якщо антикорупційна діяльність ефективна, то і державна влада представляється легітимною, а рівень корупції, в свою чергу, є важливим показником, з одного боку, ефективності, а з іншого, – легітимності державної влади.

Державна влада проявляє свою волю через закони. Через надання існуючим законодавством легітимності пояснюється оптимальність законодавства для суспільства. Це відбувається, в тому числі, й через

відомчу нормотворчість. Важливим моментом є також доступність законодавства (кодифікація, поява інформаційно-довідкових систем тощо). У зв'язку з цим можна говорити про скорочення розриву між професійним і повсякденним правосвідомістю та подальше спрощення законодавства як важливого засобу легітимності державної влади. У свою чергу, процес юридизації, виражений у збільшенні законодавчого масиву, делегітимізує державну владу.

Розглянуті правові форми легітимації державної влади утворюють за допомогою двох основних засобів: правової ідеології та правових процедур, які є критеріями реальних процесів легітимації. При цьому процедури можуть бути реалізовані тільки через право. Вони, по суті, є правовим механізмом створення умов довіри до державної влади.

Легітимація якраз і є процесом суміщення і узгодження ідеології і процедури. «Сучасне право являє собою якість співвідношення компромісу (врівноваженості) між субсистемами, в основі яких лежать інституційні межі суспільства, засновані на інтеракції, і субсистемами, в основі яких лежить раціональна дія»⁷. Доцільність процедур пояснюється ідеями, а ідейність знаходить вираз в практиці, з чого випливають показники правової легітимності державної влади: переконливість ідеології і ефективність форм через доцільність, оптимальність, оперативність тощо. Саме такий стан компромісу характеризує сучасність, тому правові форми є найбільш затребуваними для легітимації державної влади.

Але не слід забувати, що легітимація державної влади – це процес ідейно-політичний. Такі правові форми легітимації державної влади, як законодавче обмеження сфери діяльності державного апарату, формування системи взаємної відповідальності державної влади і громадянина, розвиток правової основи функціонування інституту громадянського суспільства виникають на рівні неправових форм легітимації. Тому, якщо розглянути правові форми легітимації державної влади є результат неузгоджених дій зазначених напрямів або здійснюються в одному напрямі (або через правову ідеологію, або через правову процедуру), виникає ефект псевдолегітимації (видимості легітимності) державної влади, що компенсується посиленням правової ідеології.

Правова легітимація державної влади щодо сучасного суспільства являє собою багатогранний і безперервний процес, в якому кожна з форм легітимації, з одного боку, тісно пов'язана з іншими, а з другого боку, зміна їх пріоритетності та важливості виділення динаміки цього процесу.

Призначенням правових форм легітимації державної влади є, серед іншого, надання неправовим компонентів легітимації державної влади юридичної форми, тобто закріплення і оформлення їх легітимізує дії. З цієї точки зору легітимація державної влади – це процес поєднання й узгодження правової ідеології і правових процедур. Доцільність процедур повинна мати ідейне обґрунтування, а ідейність знаходити відображення на практиці.

Значимість правових форм легітимації державної влади залежить від конкретного культурного та історичного типу держави. Але в цілому в сучасному суспільстві правові форми легітимації державної влади найбільш затребувані.

Визначено дві основні правові форми легітимації державної влади: правова ідеологія та правові процедури, які є критеріями процесів легітимації. При цьому процедури можуть бути реалізовані тільки через право, по суті, будучи правовим механізмом створення умов довіри до державної влади. Легітимація – це процес узгодження ідеології і процедури. Доцільність процедур пояснюється ідеями, а ідейність знаходить вираз у практиці шляхом приведення ідейно-правових цінностей в реальність.

¹ Керимов А. А. Легитимность политической власти : проблемы дефиниции и основные теоретические модели / А. А. Керимов // Известия Уральского федерального университета. – 2015. – № 1 (137). – С. 81. – (Серия 3. Общественные науки).

² Клименко А. И. Структурные характеристики правовой идеологии современного государства / А. И. Клименко // История государства и права. – 2010. – № 4. – С. 30.

³ Малахов В. П. Методологические и мировоззренческие проблемы современной юридической теории / В. П. Малахов, [Н. Д. Эриашвили]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – С. 35.

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

⁵ Зыкова С. В. Актуальные проблемы правовой теории государства / С. В. Зыкова, А. И. Клименко, Ю. Ю. Кулакова и др. ; под ред. В. П. Малахова и А. И. Клименко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2013. – С. 168.

⁶ Ткаченко А. В. Легитимация органов государственной власти субъектов Российской Федерации в постсоветский период: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. / А. В. Ткаченко. – Ставрополь, 2009. – 22 с.

⁷ Хабармас Ю. Техника и наука как «идеология» / Ю. Хабармас. – М. : Пракси, 2007. – С. 64–80.

Резюме

Коваль О. Я. Правові форми легітимації влади.

У статті визначено та розкрито дві основні правові форми легітимації влади. Проаналізовано опосередковані (створення умови для легітимації державної влади) та безпосередні (діяльність влади прямо спрямована на її легітимацію) форми легітимації влади. Виділено правові та неправові форми легітимності влади. Неправові форми постійно діють, забезпечуючи повсякденну легітимацію, а правові форми легітимації вводяться в дію в певних ситуаціях, коли в цьому виникає необхідність. Значимість правових форм легітимації державної влади залежить від конкретного культурного та історичного типу держави. В сучасному суспільстві правові форми легітимації державної влади найбільш затребувані. Визначено дві основні правові форми легітимності державної влади: правова ідеологія та правові процедури, які є критеріями процесів легітимації.

Ключові слова: державна влада, легітимність, легітимація, довіра, правові ідеологія, правові процедури.

Резюме

Коваль О. Я. Правовые формы легитимации власти.

В статье определены и раскрыты две основные правовые формы легитимации власти. Проанализированы косвенные (создание условия для легитимации государственной власти) и непосредственные (деятельность власти прямо направлена на ее легитимацию) формы легитимации власти. Выделены правовые и неправовые формы легитимности власти. Неправовые формы постоянно действуют, обеспечивая повседневную легитимацию, а правовые формы легитимации вводятся в действие в определенных ситуациях, когда в этом возникает необходимость. Значимость правовых форм легитимации государственной власти зависит от конкретного культурного и исторического типа государства. В современном обществе правовые формы легитимации государственной власти наиболее востребованы. Определены две основные правовые формы легитимности государственной власти: правовая идеология и правовые процедуры, которые являются критериями процессов легитимации.

Ключевые слова: государственная власть, легитимность, легитимация, доверие, правовые идеология, правовые процедуры.

Summary

Koval O. Legal forms of government legitimation.

The article identifies and presents forms of power legitimation. It analyzes indirect (creating conditions for the legitimation of state power) and direct (government activities directly aimed at their legitimacy) forms of power legitimation. It highlights legal and not legal forms of power legitimacy. Not legal forms are constantly acting, providing daily legitimation and legal forms of legitimation are put into effect in certain situations, when the need arises. The significance of the legal forms of government legitimation depends on the cultural and historical type of state. In modern society, legal forms of legitimizing state power (government) are most in demand. The article defines two main legal forms of legitimate government: legal ideology and legal procedures that are hallmarks of the processes of legitimation.

Key words: government, legitimacy, legitimation, credibility, legal ideology, legal procedures.